

Spiritualiteit en Zorg – Gave en Opgave

Aalst 2/10/2018

Prof. Antoon Vandavelde

Hoger Instituut voor Wijsbegeerte

KULeuven

Zorg vanuit welk mensbeeld?

- **Homo oeconomicus**: streeft naar (maximeert) zijn eigenbelang
  - Maar dat is slechts de helft van de waarheid
- Mens is ook **homo donator**: mens wil iets betekenen voor anderen, en daarom: wil geven, zich geven
  - want we zijn sociale wezens

Beide uitgangspunten zijn niet noodzakelijk tegenstrijdig, maar toch andere accenten.

Een zinvol leven

Voorwaarde voor menselijk geluk

→ Verband leggen tussen onze eigen nietigheid en iets dat groter en belangrijker is dan ons eigen (over)leven: een waarde, een persoon, een engagement

Om ons leven rijker en interessanter te maken?

Of omdat we niet kunnen niet antwoorden op het appel van de ander?

(Maar risico van vergissing!)

Drie vormen van geven

1. Altruïsme: geen verwachting van reciprociteit
2. Met reciprociteit
  - 2a. Model van de economische ruil
  - 2b. Logica van de gift

1. Altruïsme

Liefst door onbekende gevers aan onbekende ontvangers

Derrida: is zuivere gift wel mogelijk?

Probleem: scheidt geen sociale relatie

Cfr. Christelijke Caritastraditie

↔ Oud-Griekse giften, gericht op prestige

Cfr. Zorg als roeping, een aanvankelijk engagement, teruggaand op een gebeurtenis die vorm geeft aan ons leven, een ontmoeting, een appèl (Levinas)

2a. Economische ruil

Contractuele logica

Do ut des: ik geef **om** iets terug te krijgen.

Marktmodel, Logica van de belangenberekening

Evenwicht

Strikte, onmiddellijke en bedoelde reciprociteit

Meestal kwantificeerbaar: prijs

Is ook deel van de zorgrelatie

2b. Logica van de gift

- Niet strikte, niet bedoelde en niet onmiddellijke reciprociteit, eerder kwalitatief dan kwantitatief
- Informele, losse reciprociteit
- Ik geef **en** er komt iets terug (meestal meer dan ik zelf heb gegeven!)
- Negatieve en positieve reciprociteit: gift is niet altijd vriendelijk: we krijgen (meestal) wat we gegeven hebben!

Is dit geen vermomde economische ruil?

Neen: Logica van de erkenning:

We begeren een gift die **spontaan** gegeven wordt, niet uit sociale of morele verplichting

Cfr. Ballet van het geven: glimlach, dank, 'No thanks'...

Door de ontvanger te bevrijden van de verplichting om terug te geven scheppen we ruimte voor verrassing, voor een authentieke tegengift

De logica van de gift vraagt om vrijheid, onbepaaldheid, onzekerheid, verwondering

Cfr. Vriendelijkheid in de zorg

Vertrouwen in alle domeinen van het leven

De giftdimensie van het leven

- Leven als voortdurende uitwisseling van giften
- Reciprociteit als meest fundamentele sociale norm
- Marcel Mauss: **Verplichting om te geven, te ontvangen en terug te geven**
- Waarom moeten we geven?
  - Altijd een gift die aan ons geven voorafgaat: ons geven is altijd teruggeven!

Toepassingen

- **Vertrouwen:** olie van het samenleven
- **Creativiteit:** niet met de karwats af te dwingen
- **Intrinsieke motivatie**
- **Vriendelijke zorg,** zorgzaam omgaan met mensen
- Allemaal dingen die niet echt te koop zijn, maar die een gift vormen: **de spiritualiteit van het dagelijkse leven!**
- Te verkrijgen door zelf te geven – het **goede voorbeeld** (geven)

Vertrouwen

Definitie: de verwachting dat mensen hun engagementen zullen nakomen in situaties van onzekerheid → logica van de gift

- Te elimineren door contracten?

Nee, die veronderstellen zelf vertrouwen

- In de eerlijkheid van de anderen
- In de betrouwbaarheid en efficiëntie van de instituties die contracten afdwingbaar maken

Arbeidscontracten als partiële uitwisseling van giften

- Contracten zijn noodzakelijk onvolledig
  - + hoge transactiekosten (vb. van hoge kostprijs van Amerikaanse gezondheidszorg: te sterk gejuridiseerd!)
  - + risico van verdringing van intrinsieke motivatie door extrinsieke beloningen en straffen en door formele procedures
- Cfr. Overgang van de oude naar de nieuwe economie, van antagonistische naar coöperatieve cultuur, **van controle naar vertrouwen**
- Vertrouwen geven om engagement, kwaliteit, betrokkenheid te ontvangen
- L. vd Gift: meer betalen dan strikt marktruimend evenwichtslon

Goed management

- Mensen stimuleren om zich te geven.
- Zorgen dat ze hun intrinsieke motivatie kunnen bewaren, dat die niet overwoekerd wordt door bijkomstigheden
- De frustratie van zuiver bureaucratisch werk: Geld ontvangen zonder zich dienstbaar te kunnen maken voor anderen is vernederend
- Mensen op de juiste plaats zetten
- Respect
- Belang van goede bedrijfscultuur
- Goede voorbeeld, meer dan grote woorden: belang van integriteit van de leidinggevende: wie integer is roept vertrouwen op (eist zorg voor zichzelf)

De ambivalenties van de gift

1. Vrijheid en verplichting
2. Solidariteit en superioriteit

Een gift die niet kan teruggegeven worden wordt als vernederend ervaren.

wordt niet terugbetaald met dankbaarheid, maar met rancune

Een fatsoenlijke maatschappij laat mensen toe, stimuleert hen om (terug) te geven.

Probleem!

- Verplichting om (terug) te geven!
  - Wie niet (meer) kan deelnemen aan de uitwisseling van giften wordt uitgesloten uit het sociale leven
- Probleem voor **werkloze jongeren**: een fatsoenlijke maatschappij stimuleert mensen om te geven
- Ook voor **hoogbejaarden**: Fase van absolute afhankelijkheid, nu 5-6 jaar, vroeger slechts enkele maanden
  - existentiële problemen

Probleem is niet dat er niet goed gezorgd wordt voor bejaarden, maar dat er te goed voor hen wordt gezorgd!

Helpen als toelaten om te geven

Onmogelijke of ontoereikende reciprociteit

- (Religieuze giften)
- Intergenerationele giften
  - Aan onze kinderen
  - Aan onze ouders
  - Aan toekomstige generaties

Kunnen ontvangen

- Logica van de gift: sociale relaties zijn nooit in evenwicht
- Ik sta altijd in schuld
- Individualisme als onvermogen om in schuld te staan
- Achtergrond van euthanasievraag: ik wil niet tot last zijn, niet in schuld staan.

↔ diepe sociale relatie veronderstelt niet alleen bereidheid te geven, maar ook te ontvangen: bereid zijn om zich te laten helpen door zijn naasten

Is deze LvdG geen meritocratisch of productivistisch denken?

Welke ethische plichten tegenover

- Zwaar gehandicapten
- Volstrekt zorgafhankelijke hoogbejaarden
- Personen met dementie
- Comapatiënten
- Chronisch vermoeiden
- De steeds grotere groep van mensen zonder duidelijk aanwijsbare letsels of ziekten, maar die toch beweren niet in staat te zijn om te werken?

Hier lijkt reciprociteit onmogelijk en riskeert zorg vernederend te worden!

Ook probleem voor intergenerationele verhoudingen

Mogelijke antwoorden

- 1. Losse reciprociteit** over heel leven: geval van bejaarden 'We hebben al gegeven, maar nu gaat het niet meer.'
- 2. Ethische grondintuïtie:** graad van beschaving kan worden afgemeten aan de manier waarop men omgaat met de zwaksten, met weerloze schepselen

Antwoorden

3. Rechten in plaats van gift: laten de begunstigde toe om het hoofd rechttop te houden

4. Ideële reciprociteit: Ik kan zelf ook gehandicapt of dement worden – ik had even goed de ander kunnen zijn Cfr. Rawls' sluier van onwetendheid of Dworkins hypothetische verzekering